COLOCVIU STRATEGIC

Nr.12
Decembrie 2013

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE APĂRARE „CAROL I"
CENTRUL DE STUDII STRATEGICE DE APĂRARE ŞI SECURITATE

RAŢIUNEA, PUTEREA ŞI ORGANIZAŢIILE

Mihai-Vladimir ZODIAN

Eseul bibliografic sau de evaluare permite o mai bună aprofundare a temelor abordate în lucrările de specialitate decât recenziile, mai ales atunci când este vorba despre rafinări şi adaptări ale unor concepte şi teorii controversate. Textul de faţă îşi propune să investigheze lucrarea lui Barry Posen, The Sources of Military Doctrine, ţinând cont de contextul ideatic şi istoric al abordării autorului. Concluziile sugerează necesitatea unor estimări mai nuanţate ale modelelor organizaţiilor şi balanţei de putere în explicarea acţiunilor şi trăsăturilor politicii internaţionale.

Barry R. Posen, The Sources of Military Doctrine, France, Britain, and Germany between the World Wars, Cornell University Press, Ithaca and London, 1984[1].

Relaţia dintre idei şi putere este unul dintre subiectele cele mai dificile ale studiului politicii mondiale. De obicei, autorii fie îl ignoră în mod sistematic, fie îi exagerează influenţa, reducând toată substanţa intereselor şi a puterii la reprezentări. Ambele poziţii sunt riscante: prima pare simplistă, a doua poate induce o atitudine de subestimare a conflictelor şi a inegalităţilor din viaţa internaţională.

Celebra lucrare a lui Kenneth Waltz, *Teoria politicii internaţionale* a marcat un moment crucial în studiul relaţiilor internaţionale, prin consacrarea neorealismului sau a realismului structural, care se îndepărtează de afirmaţiile referitoare la specificul naturii umane, al indivizilor sau chiar şi la caracterul statelor[2]. Anarhia, similaritatea funcţională şi ipoteza supravieţuirii ar explica recurenţa formării balanţelor de putere, în timp ce numărul de mari puteri ar explica gradul de stabilitate şi conflictualitatea sistemului internaţional. Balansarea ar avea aspecte interne (înarmarea) şi externe (formarea de coaliţii), influenţate de polaritate.

Kenneth Waltz a fost criticat pentru ignorarea schimbării, a trăsăturilor actorilor, pentru gradul excesiv de generalitate al concepţiei sale sau pentru ignorarea intereselor concrete, a identităţilor şi ideologiilor. Teoria neorealistă a balansării lasă impresia că nu contează scopurile şi comportamentele statelor pentru rezultatele sistemice[3]. Gradual, ca replică la ideile sale, alături de neoinstituţionalişti, deconstructivişti şi constructivişti, a apărut un curent realist neoclasic, care integrează variabile situate la nivelul unităţilor, al statelor.

Adepţii curentului a fost suspectaţi că introduc variabile *ad-hoc* pentru a salva „nucleul dur" al realismului: lupta pentru putere şi tendinţele de balansare, ca elemente fundamentale ale relaţiilor internaţionale. În consecinţă, am avea de-a face cu un program „degenerativ"[4] de cercetare, o iluzie sau o ideologie. Istorici ca Paul Schroeder au evidenţiat că marile puteri pot dezvolta formule de cooperare, cum era Congresul European, tocmai pentru a evita atât consecinţele unei confruntări nereglementate de putere cât şi riscurile balanţei[5].

După cum remarca Colin Elman, miza dezbaterilor depăşeşte speculaţia pur intelectuală şi ataşamentul faţă de anumite teorii. Dimpotrivă, ar fi vorba despre „chestiuni de viaţă şi de moarte ce se desfăşoară pe o scală greu de imaginat"[6]. Deseori repetată, rămâne încă de actualitate afirmaţia că ideile referitoare la caracterul politicii, şansele de război şi pace şi natura umană influenţează atitudinile decidenţilor şi ale publicului, exemplul uzual fiind cel referitor la viitorul relaţiilor dintre lumea occidentală şi China, odată cu dezvoltarea economică a acesteia din urmă[7].

Barry Posen abordează involuntar relaţia dintre idei şi politică. El îşi propune să analizeze factorii care au influenţat strategiile şi doctrinele

militare ale Franţei, Marii Britanii şi Germaniei în perioada interbelică cu un scop pragmatic: acela de a explica anul 1940, în care Parisul a capitulat şi britanicii au înfrânt campania aeriană a Luftwaffe. În centrul demersului se află o noţiune ideatică, cea a scopurilor şi a planurilor, uneori raţionale (eficiente), alteori depăşite de evenimente, însă oricum, cu o influenţă de sine stătătoare.

Marea strategie este un set de scopuri şi instrumente militare, economice şi politice prin care „un stat încearcă să-şi atingă securitatea”[8]. Ea ar trebui sa conţină o justificare, identificarea unei ierarhii a ameninţărilor şi a mijloacelor necesare pentru a le contracara, o „teorie a statului despre cum îşi poate asigura securitatea în modul cel mai eficient”[9]. Posen şi-a produs să evalueze patru factori care o afectează: politica de putere, administraţia, tehnologia şi geografia.

Mai întâi trebuie apreciat cât de mult contează marea strategie în determinarea destinului unui stat. Într-un recent articol din *Foreign Affairs*, Daniel Drezner argumenta că pentru ca un astfel de plan să conteze, el trebuie să indice o schimbare de anvergură în politică, ceea ce se întâmplă rar, din cauza inerţiei, importantă în relaţiile internaţionale fiind puterea şi comportamentul, mai mult decât intenţiile şi documentele, cu excepţia situaţiilor „de mare incertitudine în relaţiile internaţionale”[10]. Într-un fel, Posen încearcă să delimiteze situaţiile în care rutina, reprezentată de teoriile organizaţionale, este subordonată unei politici articulate şi ghidează puterea.

În cadrul marii strategii, rolul doctrinei militare este de a stabili priorităţile, structura şi modalităţile de utilizare a forţelor armate. Posen detaşează o serie de trăsături: preferinţa pentru ofensivă, defensivă sau descurajare (la nivel de obiective); coordonarea cu politica şi noutatea (ultimele referindu-se mai curând la mijloace). Prima ar explica „probabilitatea şi intensitatea curselor înarmării şi războaielor”[11], iar deficienţele în atingerea eficientă a celui de-al doilea palier pot afecta realizarea intereselor statului din perspectiva coerenţei şi a disponibilităţii mijloacelor sau chiar la dezastre, dacă sunt ignorate efectele schimbărilor politice sau tehnologice.

Premisa de la care pleacă autorul este că particularităţile unei doctrine influenţează comportamentul unui actor şi indirect, calitatea interacţiunilor internaţionale (conflict/pace, succes/eşec). Un stat este supus unei duble influenţe, a mediului internaţional şi a celui intern. Din păcate, Posen reduce al doilea factor doar la aspectele organizaţionale, ignorând elitele, prezenţa conflictelor interne, rolul politicienilor, care pot afecta, uneori chiar în mod decisiv caracterul doctrinelor (Franţa în perioada interbelică, impactul personalităţii lui Hitler, rolul lui Clemenceau în Primul Război Mondial etc.).

Lucrarea prezintă trei studii de caz, Germania, Franţa şi Marea Britanie în perioada interbelică, cu un accent pe explicarea succesului Blitzkrieg-ului şi al aviaţiei de vânătoare a RAF din 1940. Scopul său este de a compara explicaţiile teoriilor balanţei de putere cu cele centrate pe importanţa factorilor administrativi în analiza comportamentului extern al statelor. Posen preferă metoda studiilor de caz comparative deoarece cercetătorul poate observa dacă modificărilor cauzelor identificate în cadrul concepţiilor rivale le corespund schimbări ale rezultatelor, adică acţiunile, în timp ce, în caz de contradicţie între teorii, se poate distinge care dintre ele este mai valoroasă.

Perioada aleasă este reprezentativă, fiind vorba de o schimbare bruscă şi radicală a raporturilor de putere pe plan european, realizată prin mijloace militare. Pentru el, politica internă este coborâtă la rangul deloc de invidiat de variabilă perturbatoare. În războiul total, rezultatele nu se reduc doar la administraţie, forţe armate şi decidenţi, ci trebuie avute în vedere, în stil clausewitzian, cel puţin şi capacitatea de mobilizare politică şi economică, stabilitatea sau legitimitatea instituţiilor[12].

1. Între organizaţii şi balanţa puterii

Rezultatele politicii internaţionale pot fi explicate prin intermediul comportamentului statelor, la rândul său, un produs al factorilor interni şi externi. Fundamentale pentru ghidarea acţiunilor acestora sunt marile strategii şi doctrinele militare prin caracterul lor ofensiv, defensiv, de descurajare, gradul de integrare şi prezenţa sau absenţa inovării, în funcţie de care autorul intenţionează să analizeze doctrinele. Cum îşi propune Posen să explice aceste diferenţele dintre ideile şi planurile evocate?

Teoriile sunt grupate în două mari familii, cele ale balanţei puterii (includ coalizarea şi înarmarea ca politici principale) şi ale organizaţiilor, cărora le sunt adăugate ca explicaţii suplimentare, dar de importanţă subordonată, influenţele geografiei şi tehnologiei (o versiune a teoriei relaţiei ofensivă-defensivă a lui Robert Jervis)[13]. Primele două curente au câteva elemente în comun: o argumentaţie structurală, pornind de la ideea diferenţei dintre rezultate şi intenţii; sublinierea impactului distri-

Mihai-Vladimir ZODIAN este asistent de cercetare ştiinţifică în cadrul Centrului de Studii Strategice de Apărare şi Securitate din Universitatea Naţională de Apărare „Carol I”, Bucureşti.

buţiei puterii (anarhice, pentru asigurarea auto-ajutorării sau ierarhice şi specializate, în funcţie de conceptualizare); puterea ca explicaţie a succesului sau eşecului unor acţiuni întreprinse de decidenţii raţionali, de unde rezultă o asemănare a comportamentelor în funcţie de poziţie ocupată în distribuţia internaţională a capacităţilor[14]. În consecinţă, doctrinele militare ale statelor pot fi studiate prin intermediul celor două sisteme, extern şi intern, argumentaţiile fiind „uneori contradictorii, alteori se sprijină reciproc, dar în nici un caz nu sunt banale"[15].

Deloc surprinzător, autorul preferă concepţii „posibiliste"[16] sau „obiective", teoretizări în care ceva (mediul internaţional, inerţia, mediul fizic sau tehnologic) stimulează sau descurajează unele tendinţe, scopurile actorului fiind considerate secundare. Apare în subtext controversa dintre liberul-arbitru şi determinism, Posen evitând problema impactului decidenţilor şi a altor factori, după cum am menţionat anterior. El consideră că teoriile pot fi testate în două moduri, deducând propoziţii empirice, confruntate apoi cu faptele sau comparate între ele prin „experimente cruciale". Posen îşi propune ambele obiective, cu unele rezerve, considerând că mijloacele militare reprezintă unul dintre cele mai importante răspunsuri ale statelor la constrângerile şi oportunităţile externe, dar şi că armatele sunt şi cele mai bine structurate organizaţii, deci oferă un câmp deschis conceptualizărilor alese mai sus[17]. Mai precis, autorul susţine că, în problemele fundamentale pentru securitatea naţională, poate fi anticipat un impact masiv al factorilor de mediu şi al controlului civil, fiind un test pentru adepţii conceptualizărilor despre politica administrativă şi ai rutinelor organizaţionale, evocate, printre alţii, de Graham Allison[18].

Premisa lui Posen conţine un risc inerent: dacă teoriile îmbrăţişează unele idei comune, comparaţia dintre ele ar putea conduce la rezultate confuze, eliminând aparent ipoteze rezonabile. După cum vom vedea, excluderea unei discuţii despre politica de conciliere, situaţia internă a Franţei sau despre Hitler şi partidul nazist lasă multe lucruri în suspensie. Cum se poate explica împăciuirea prin balansare? Care este diferenţa între Hitler şi Stresemann, tinând cont că, dincolo de obiective comune ca refacerea puterii Berlinului, acţiunile primului au condus la declanşarea unui război mondial în timp ce-al doilea a preferat mijloace diplomatice?

Deci, Posen intenţionează să lege aceste teorii de cele trei trăsături enumerate anterior: caracterul doctrinelor, relaţiile civili-militari şi atitudinea faţă de schimbare. Conform conceptualizărilor organizaţionale, ca şi alte instituţii interne, armatele se bucură de autonomie, şi se manifestă tendinţe către doctrine militare ofensive, care pot diverge faţă de scopurile politice, cu un conţinut relativ constant. Cele ale echilibrului puterii ar argumenta în favoarea diversităţii scopurilor (ofensive, defensive, de descurajare), pornind de la interesele politice generale ale marii strategii, ale costurilor şi beneficiilor diplomatice, geografice şi tehnologice (o propoziţie dificil de testat), integrare sporită între concepţiile militare şi cele politice şi inovaţie conceptuală a planurilor în situaţiile percepute ca instabile[19].

Deci, două propoziţii empirice sunt opuse: armatele încurajează ofensiva dar sunt greu de controlat şi ameliorat, în timp ce distribuţia externă a puterii stimulează nuanţarea doctrinelor militare în funcţie de circumstanţe, coordonare civili-militari şi uneori schimbare. Sunt două tendinţe reale, al căror impact variază în funcţie de o serie de condiţii, situaţie în care ultimele ar trebui explicate sau doar afirmaţii derivate dintr-un model, între care putem alege? Posen oscilează; iniţial le prezintă drept construcţii abstracte, însă încearcă ulterior să le sintetizeze, explicaţia organizaţională riscând să devină un fel de rest al politicii interne.

a) Puterea rutinei

Să începem cu teoria organizaţiilor. Armata este o entitate specializată, cu propriile sale rutine şi proceduri, cele două trăsături exercitând o influenţă importantă asupra doctrinelor militare. Mai precis, Posen susţine că specificul său influenţează atitudinile ofensive, defensive şi de descurajare, coordonarea strategică, capacitatea de inovare şi fac dificil un control civil eficient[20].

Organizaţiile sunt înfiinţate pentru atingerea unor scopuri, de unde rezultă că este nevoie de colaborare, planificare şi monitorizare, eficienţă şi reducerea incertitudinii; tot obiectivele determinând şi caracteristicile acestora. Cu toate acestea, oamenii nu se supun întotdeauna raţionalităţii funcţionale, din cauza relaţiilor de putere, a dificultăţii stabilirii cu precizie a randamentului lor şi a ambiţiilor (status, prestigiu). Deşi furnizează scopul, personalul şi resursele, mediul în care operează structurile provoacă, la rândul său, nesiguranţă, legată de performanţa sa sau de constrângerile pe care le poate impune.

În această formulare, derivată din Carl von Clausewitz, în care, deşi războiul are propria sa gramatică, logica vine din exterior, armatele au o autonomie tehnică şi trăsături organizaţionale apărute pentru a îndeplini diverse scopuri date. Ca şi Huntington sau Raymond Aron, de altfel, Posen este inspirat de strategul prusac, dar conţinutul politic nu provine dinspre societate, ci în mod paradoxal din exterior[21]. Gradul de influenţă depinde, în cele din urmă, din intensitatea şi percepţia gravităţii ameninţărilor externe[22].

Argumentul cauzal fundamental, în opinia lui Posen, este că „organizaţiile încearcă să reducă sursele interne şi externe de incertitudine"[23]. În cadrul instituţiilor, sunt elaborate proceduri standardizate de operare şi programe, pentru a impune o rutină activităţilor curente şi a le ghida eficient, angajaţii fiind educaţi pentru cunoaşterea şi aplicarea lor. Faţă de mediu, administraţiile tind să îşi reducă dependenţa prin acumularea de resurse

materiale şi prin tentative de sporire a influenţei politice, de la autonomie până la dominaţie.

Deci, organizaţiile sunt în acelaşi timp, conservatoare şi expansioniste, impulsurile spre schimbare fiind rare, cu origine externe sau ca urmare a unor eşecuri de amploare. Practic, rămâne numai politica internă, ca un *deux ex machina* teoretic pentru Posen, pentru a explica de ce, totuşi, unele armate sunt eficiente, ceea ce este nesatisfăcător.

De aici rezultă o serie de ipoteze referitoare la impactul dorinţei de reducere a nesiguranţei (sau de asigurare a controlului) asupra celor trei trăsături menţionate mai sus ale doctrinelor militare. Armatele tind să prefere ofensiva din cauza simplificării planurilor, a dorinţei de a contracara strategiile potenţialilor inamici, a creşterii dimensiunii şi a resurselor, a dorinţei de autonomie; vor potenţa aspectele geografice şi tehnologice favorizând atacul şi vor fi sceptice faţă de descurajare. Obiectivele lor vor fi dificil de coordonat cu cele politice în urma tendinţei de autonomie, a specializării şi a organizării interne; doar civilii au şi interesul şi autoritatea de a realiza integrarea, iar inovarea (conceptuală sau tehnologică) este obstrucţionată de rutină şi va proveni, de obicei, din exterior (de la state-client, experienţă de luptă eşecuri sau dinspre autorităţi superioare).

Teoriile organizaţionale explică, în parte, de ce concepţii ca balanţa ofensivă-defensivă se confruntă cu probleme de interpretare. Dincolo de banalitatea ideii că percepţia contează[24], este greu de explicat de ce, dacă tehnologia şi geografia par, de la distanţă, să favorizeze apărarea (în sens de eficienţă), militarii ar aplica strategii ofensive, sau invers. Dacă privim armatele ca organizaţii, unele tendinţe concrete pot fi identificate, deschizându-se întrebarea cum se leagă această interpretare de alte tendinţe (politica administrativă, decidentul raţional la Allison, sau influenţat de istoria personală la Jervis, politicile altor state, coerenţa internă, distribuţia internaţională de putere etc.)?

Rezumând, teoriile organizaţionale prevăd formularea unor doctrine ofensive, insuficient coordonare insuficientă între civili şi militari şi scepticism faţă de inovaţie, îndeosebi în absenţa unor schimbări radicale. Tendinţele s-ar explica prin înclinaţia instituţională de reducere a incertitudinii. Argumentele geografice şi tehnologiile sunt promovate atâta vreme cât confirmă spiritul şi percepţiile dominante instituţional.

b) ”Hannibal ante portas”

Teoria (sau teoriile) balanţei de putere prezintă o imagine mai complexă, consideră Posen. Ele sunt mai diverse în ceea ce priveşte raportul dintre ofensivă, defensivă şi descurajare. Dilema securităţii este acea trăsătură a sistemului internaţional care face ca măsurile de protecţie adoptate de un actor să devină sau să fie percepute drept ameninţări pentru altul, fie deoarece nu există o putere suverană care să impună legea, fie pentru că puterea este o calitate relativă, ceea ce unul câştigă, altul pierde.

Prima problemă a interpretării lui Posen este că ignoră complet societatea internă. Al doilea mare semn de întrebare este incapacitatea sa de a distinge între multiplele sensuri ale balanţei de putere şi a ne indica pe cel pe care vrea să-l folosească[25]. Din acest motiv, devine aproape imposibil să vorbeşti cu sens despre distribuţia capacităţilor ca teorie testabilă din punct de vedere empiric, fiindcă, la autor, ea reuşeşte să explice fenomene opuse, coalizarea ca atare, dar şi opusul său, conciliatorismul.

Disputele sunt soluţionate prin capacităţi şi voinţă, deşi nu tot timpul se termină în război. De aici, un stimul pentru state de a-şi creşte puterea mobilizată şi latentă, prin coalizare sau prin dezvoltarea resurselor interne. Cele două mari categorii de politici sunt rezultatul mai multor cauze: aspiraţiile spre dominaţie în sistemul internaţional; distribuţia puterii; condiţiile geografice şi tehnologia militară.

Deficienţa analizei lui Posen devine evidentă în acest punct: într-un sistem anarhic, actorii tind să se coalizeze şi să-şi sporească resursele; o concepţie insuficient de precisă Specificul teoriei balanţei de putere era că, atunci când puterea unui stat creşte în mod ameninţător, celelalte formează o alianţă pentru a-l limita (egala), eventual declanşându-se un război, fiind totuşi vorba de o metaforă cu origini comerciale[26]. Autorul refuză sensul clasic, încercând să reducă uneori balansarea la înarmare, pentru a evita coalizarea, fără să explice de ce.

De asemenea, un rol important ar fi jucat şi de polaritate, numărul de mari puteri de pe scena mondială. În continuarea lui Kenneth Waltz, Posen consideră că existenţa a doi mari rivali induce o stabilitate, deoarece aliaţii sunt mai puţin importanţi, accentul se mută spre eforturile interne, capacităţile sunt uşor de evaluat, deşi evaluarea poate stimula reacţii exagerate şi escaladări. Frecvenţa ocaziilor de expansiune provocată de incertitudinea responsabilităţii balansării şi nesiguranţa alinierilor, avantajul iniţial al revizioniştilor provocat de ezitările şi rivalităţile dintre potenţialii opozanţi, problemele calculului puterii, cea a distribuţiei câştigurilor fac sistemele multipolare mai dificil de coordonat (deşi ar trebui să fie mai flexibile) şi subordonează înarmarea efortului de găsire a aliaţilor, chiar cu riscul neglijării primei.

Aici mai apare un sens, celui mecanic adăugându-i-se cel geometric waltz-ian, de număr al marilor puteri, preluat necritic. Nu există o singură teorie acceptată despre impactul polarităţii asupra stabilităţii internaţionale, la rândul său, un termen foarte ambiguu, care se poate referi ori la pace, ori

la schimbări de amploare redusă. Autori ca Waltz şi John Mearsheimer apreciază bipolaritatea, alţii ca Morton Kaplan, Henry Kissinger şi Paul Kennedy promovează multipolaritatea, în timp ce Charles Kindleberger, Charles Krauthammer şi William Wohlforth, unipolaritatea[27].

Factorii geografici sunt priviţi mai detaşat decât în concepţiile care pun accent pe organizaţii. Elementele care avantajează defensiva tind să producă reacţii mai lente şi coalizări tardive, absenţa lor încurajează ofensiva (rolul Canalului Mânecii în politica externă şi de securitate britanică, de pildă). Mai precis, fundamentală este combinaţia dintre distribuţia puterii (îndeosebi cea militară), geografie şi tehnologie, ca în cazul căilor ferate germane care permiteau mobilizarea rapidă şi manevra forţelor de-a lungul liniilor interioare, alternativ, contra Franţei sau Rusiei, cu rezerva că uneori armamentul apare ca factor independent şi alteori ca produs al politicii, fiind mai greu de evaluat.

Puterea contează în atingerea rezultatelor, mediată de geografie şi tehnologie - puţini cercetători ai relaţiilor internaţionale ar contesta această afirmaţie. Întrebarea fundamentală este în ce fel? Sistemele multipolare tind, la extreme, şi spre o logică a pasării responsabilităţii şi spre una a „înlănţuirii" (atragere într-un conflict a marilor puteri de către aliaţii minori), opuse din punct de vedere conceptual, dar şi balansare (privilegiată conform teoriei avute în vedere), aliniere (cooperare cu puterea ameninţătoare/în ascensiune), conciliere etc.; tocmai diversitatea combinaţiilor între mai mulţi actori sugerează limitele interpretării în termeni de polaritate[28]. Autorul de faţă preferă argumentul pasagerului clandestin, adică, deşi statele ar trebui să se coalizeze, ele aleg să evite costurile opoziţiei, fără să ne lămurească de ce se întâmplă acest lucru, în termenii teoriei alese, cea referitoare la schimbarea distribuţiei capacităţilor[29].

În consecinţă, pentru Posen, teoriile balanţei puterii impun o logică a circumstanţelor: puterile expansioniste tind spre ofensivă; anticiparea unor costuri mari ale confruntării va avea acelaşi efect (deşi intră în contradicţie cu logica descurajării); marile puteri deţinătoare ale unui avantaj temporar vor adopta probabil doctrine cu accent pe atac din raţiuni preventive; asemănător şi pentru cele încercuite sau cu mulţi rivali sau pentru cele izolate. Marile puteri cu mulţi clienţi optează pentru politici active sau, uneori, pentru descurajare; micile state vor adopta strategii bazate pe ideea ameninţării rivalilor mai puternici cu pierderi grele în caz de invazie; în schimb, perspectiva alianţelor încurajează concepţii defensive, cu excepţia situaţiilor în care trebuie să facă unele concesii partenerilor. Nu în ultimul rând, puterile satisfăcute vor prefera doctrine defensive fie din cauza poziţiei deţinute, fie pentru că li se par fezabile.

Refuzul de a clarifica teoria balanţei de putere riscă să producă mai multe confuzii decât interpretări durabile. Aflăm că puterile expansioniste sunt agresive, că marile puteri ameninţate declanşează războaie preventive şi că în general, natura ofensivă este proporţională cu puterea sau cu frica, ca la psihanalişti. Dar nu înţelegem prea bine în ce fel reacţionează statele confruntate cu o provocare; când se coalizează, când pasează responsabilitatea, când se aliniază etc.

Integrarea este mai frecventă atunci când avem de-a face cu politicieni adepţi ai expansiunii, subordonând armatele şi cu percepţia unor ameninţări intense. Ea se poate întâlni alături de inovaţii doctrinare în statele izolate politic; după eşecuri militare şi atunci când este vorba de costuri mari ale confruntărilor. După Posen, teoriile balanţei puterii specifică şi condiţiile de aplicare ale concepţiile organizaţionale, care tind să predomine în situaţii de calm, în timp ce considerentele raporturilor de putere sunt mai importante perioadele de criză şi conflict[30].

Coordonarea poate fi o funcţie a evoluţiilor interne, dar şi a regimului politic, a structurii sociale etc. Dacă politicienii sunt mai sensibili faţă de mediul internaţional, atunci este logic să fie preocupaţi în mod intensiv de chestiuni militare, fie din intenţii ofensive, fie defensive. Cu toate acestea, din moment ce nu numai politica mondială limitează marja de acţiune a organizaţiilor militare, nu este corect să afirmăm că teoria balanţei de putere descrie limitele influenţei rutinelor organizaţiilor.

Autorul îşi propune să testeze cele două teorii în cazurile Franţei, Marii Britaniei şi Germaniei, pentru a explica doctrinele folosite şi chiar rezultatele celor două mari confruntări din 1940, Blitzkrieg-ul şi campania aeriană a Berlinului contra Londrei. Argumentul său central este că germanii au învins în prima şi au pierdut-o pe-a doua din cauza pregătirii, având o strategie ofensivă, integrată pe termen scurt cu obiectivele civile şi inovatoare, dar condamnată la eşec pe termen lung. În acelaşi timp, francezii urmau o politică defensivă, prost coordonată şi rigidă, cu scopul de a pasa responsabilitatea, iar britanicii, deşi valorificau apărarea, au fost mai adaptabili, în special în cazul sprijinirii Comandamentului Aviaţiei de Apărare al *Royal Air Force* şi mai eficienţi pe termen lung.

2. Decidenţi şi militari

În 1919, Franţa şi Marea Britanie păreau că rezolvaseră problema germană o dată pentru totdeauna. Kaiserul abdicase, o republică se instalase, cu cea mai lăudată constituţie din lume, Tratatul de la Versailles impusese condiţii militare, economice şi teritoriale stricte pentru a împiedica renaşterea Berlinului pentru multă vreme. Parisul capitulase în 1940,, iar Londra lupta pentru propria supravieţuire.

De ce s-a întâmplat acest lucru? Previzibil, Posen susţine superioritatea teoriei echilibrului de putere pentru explicarea trăsăturilor doctrinelor militare elaborate şi aplicate de cele trei state. Problema de mai sus este evidentă aici, fiindcă nu este clar care dintre elementele sistemului interna-

ţional şi european a condus la evoluţiile avute în vedere. În cele ce urmează, vom evalua aplicarea teoriilor în studiul marii strategii şi doctrinelor militare ale Franţei, unul dintre studiile de caz, deoarece aici ar fi trebuit, conform teoriei clasice a balansării, să întâlnim o reacţie de contra-echilibrare, inclusiv sub forma unui conflict preventiv, care nu s-a produs.

Pentru statul francez, o percepţie a superiorităţii demografice şi industriale a vecinei sale, alături de o interpretare mai conservatoare a consecinţelor Primului Război Mondial şi instabilitatea politicii sale interne au stimulat impunerea unei concepţii militare predominant defensive (cu excepţia înaintării în Belgia, dar şi aici, limitată şi în logica anteriorului conflict). Ea se referă atât la obiectivele militare, cât şi la desfăşurarea forţelor (dispersarea tancurilor etc), simbolizată fiind mai ales de linia Maginot. Cadrul general, după Posen, consta într-o politică externă de pasare a responsabilităţii balansării Germaniei, favorizată de caracterul multipolar al sistemului internaţional (suplimentată de extinderea planificată a operaţiilor din Belgia pentru care nu era pregătită) şi care a subordonat noile tehnologii (blindatele, aviaţia) conceptelor războiului de tranşee[31].

Cu toate acestea, până mult după venirea lui Hitler la conducere, Germania se afla într-o stare de inferioritate militară şi nu numai, fără aliaţi, supusă restricţiilor tratatului de la Versailles. De ce a acceptat Franţa ca vecina sa să se reînarmeze şi apoi să înlăture treptate clauzele teritoriale şi nu numai? Teoria balanţei de putere sugera ca răspunsuri logice descurajarea, un război preventiv, sau unul de coaliţie, nu politica de conciliere; în timp ce logica pasării responsabilităţii evită chestiuni ca dispute despre reparaţii şi datorii, diplomaţia ambiguă a Marii Britanii, sau consecinţele crizei din 1929 etc.

Iniţial, linia Maginot îndeplinea scopuri mai complexe, ca orice sistem defensiv, ea putea fi folosită fie pentru apărare în sens rigid, fie pentru a masca şi a acoperi o ofensivă. Liderii civili francezi şi mareşalul Pétain au jucat un rol decisiv pentru adoptarea primei variante, fiind convinşi (sau preferând să creadă) că lecţia costurilor mari a Primului Război Mondial dezavantajează atacul. Dar a urmat o inconsecvenţă, dorind să stimuleze o invazie germană prin Belgia (căreia să ii răspundă cu o defensivă în Ţările de Jos cu cele mai bune trupe), au lăsat descoperită frontiera celor două ţări şi regiunea Ardeni[32].

Aici este vorba despre o eroare militară, în cadrul unei politici ale cărei linii directoare nu erau foarte clare. Se poate presupune că Parisul anticipa o rezistenţă pe termen lung în Vest, urmată de mobilizarea resurselor Franţei, Marii Britanii şi eventual de implicarea Statelor Unite şi a Uniunii Sovietice, care aveau să întoarcă balanţa în defavoarea Germaniei. Din nou, problematică pentru ambele interpretări este decizia de a abandona avantajul militar deţinut la începutul anilor '30 şi alianţele estice ca Mica Antantă ce puteau ţine în şah, în acea vreme, statul german, care a avut ani la dispoziţie pentru a introduce serviciul militar, a militariza Renania, atrage Italia, a realiza Anschluss-ul şi a obţine de la occidentali zona Sudeţilor.

Percepţia liderilor francezi referitoare la decalajul de putere existent faţă de Germania şi chestiunea pierderilor ar fi condus la o politică externă de pasare a responsabilităţii, poate în mod exagerat consideră Posen. Parisul a căutat aliaţi în Marea Britanie şi în Europa de Est pentru a opri sau suporta o parte a costurilor opoziţiei faţă de vecinul său. Însă, acel decalaj era preponderent demografic şi industrial, nu militar, până când Hitler a început şi amplificat programele de înarmare, dilema constând tocmai în politica de conciliere, pe care autorul nu o discută.

---

1 O versiune diferită a acestui eseu a fost publicată pe blogul dezactivat mzodian@blogspot.com în 2012.

2 Kenneth N. Waltz, *Teoria politicii internaţionale*, Polirom, Iaşi, 2006.

3 Colin Elman, „Introducere, evaluarea teoriei balanţei de putere", în John A. Vasquez, Colin Elman, *Realismul şi balanţa de putere*, Polirom, Iaşi, 2012, pp. 26-27.

4 John A. Vasquez, „Paradigma neorealistă şi programele de cercetare degenerative versus progresive: o evaluare a cercetării neotradiţionale pe marginea propoziţiei lui Waltz referitoare la balansare", în John A. Vasquez, Colin Elman, *op. cit.*

5 Paul. W. Schroeder, *The Transformation of European Politics, 1763-1848*, Oxford Universiy Press, 1986. O utilă prezentare a discuţiilor se regăseşte în Andrei Miroiu, *Balanţă şi hegemonie, România în politica mondială, 1913-1989*, Tritonic, Bucureşti, 2005.

6 Colin Elman, *op. cit.*, p. 37.

7 *Idem.*

8 Barry R. Posen, *The Sources of Military Doctrine*, p. 13.

9 *Idem.*

10 Ideile funcţionează ca „faruri". În contexte obişnuite "decidenţii derivă comportamentul din capacităţi şi istorie". În situaţii excepţionale, însă marile strategii „pot transmite celorlalţi intenţiile viitoare... atrăgându-i sau respingându-i". Daniel Drezner, „Does Obama has a grand strategy? Why we need doctrines in uncertain times", *Foreign Affairs*, iulie-august 2011.

11 Barry R. Posen, *The Sources of Military Doctrine*, p. 16.

12 Pe larg în Corneliu Soare, *Recitindu-l pe Cla*usewitz, Editura Militară, Bucureşti, 1993.

13 Ele sunt trecute pe un plan secund, deoarece, arată Posen „nu există nici o înţelegere teoretică generală care să explice cum şi de ce ... afectează doctrina militară", Posen, *op. cit*, p. 37.

14 Dar o contradicţie aici cu ideea opoziţiei dintre rezultatele repetitive care nu corespund intenţiilor.

15 Barry R. Posen, *The Sources of Military Doctrine*, p. 37.

16 Harold Sprout, Margaret Sprout, în Evan Luard, *Basic Texts in International Relations, The Evolution of Ideas about International Society*, MacMillan, Hong Kong 1992, pp. 237-240.

17 Tot ele ar justifica şi felul în care statele mediază şi interpretează efectele geografiei sau tehnologiei asupra doctrinelor militare. Ambele teorii ar oferi o marjă de stimulente şi constrângeri pentru decidenţi, în cel mai bun caz.

[18] Pe larg în Graham Allison, *Esenţa Deciz*iei, Polirom, Iaşi, 2010.
[19] Posen însă îşi asumă destul de dificila sarcină de a demonstra existenţa balansării în absenţa coaliţiilor pentru majoritatea perioadei studiate (formarea de alianţe fiind mai eficientă decât modernizarea armatelor pe cont propriu).
[20] Vezi o opoziţie similară în dezbaterea Waltz-Sagan referitoare la proliferarea nucleară: Kenneth N. Waltz, „The Spread of Nuclear Weapons: More May Better," *Adelphi Papers*, International Institute for Strategic Studies, Londra, 1981; Scott D. Sagan, „The Perils of Proliferation: Organization Theory, Deterrence Theory, and the Spread of Nuclear Weapons", *International Security*, primăvara 1994.
[21] Vezi Samuel Huntington, *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*, Belknap Press, 1957; Raymond Aron, *Penser la Guerre, Clausewitz*, Gallimard, Paris, 1976.
[22] „Războiul ar fi doar o parte a relaţiilor politice, aşadar nicidecum ceva independent... nu este decât o continuare a politicii prin intermediul altor mijloace... Încetează vreodată relaţiile politice ale diferitelor popoare şi guverne o dată cu notele diplomatice? Nu este oare războiul doar un fel de scriere şi vorbire a gândirii lor? El are fireşte propria sa gramatică, dar nu si propria logică". Carl von Clausewitz, *Despre război*, Antet, 2002, p. 319-320. După cum se vede, politicul joacă un rol autonom.
[23] Barry R. Posen, *The Sources of Military Doctrine*, p. 44.
[24] Ce influenţează percepţia?
[25] Într-o enumerare liberă: lege, descriere, normă, propagandă, egalitate a puterii, superioritate, orice distribuţie a puterii, polaritate, separaţie a puterilor, pluralism. Vezi şi Martin Wight, *Politica de Putere*, Arc, Chişinău, 1998; Andrei Miroiu, Simona Soare, "Balanţa de putere", în Andrei Miroiu, Radu-Sebastian Ungureanu (coord.), *Manual de relaţii internaţionale*, Polirom, Iași 2006, p. 199-208.
[26] Vezi şi Andrei Miroiu, *Balanţă si hegemonie*, pp. 82-98.
[27] Michael Haas, "International Subsystems: Stability and Polarity", *American Political Science Review*, martie 1970; Kenneth N. Waltz, *Teoria politicii internaţionale*, Polirom, Iaşi, 2006; Henry Kissinger, *Diplomaţia*, All, Bucureşti, 2003; Paul Kennedy, *Ascensiunea şi decăderea marilor puteri, Transformări politice şi militare din 1500 până în 2000*, Polirom, Iaşi, 2011; Charles P. Kindleberger, *The World in Depression 1929-1933*, University of California Press, Berkeley 1986; Charles Krauthammer, "The Unipolar Moment", *Foreign Affairs*, 1990/1991; William C. Wohlforth, "The Stability of a Unipolar World", *International Security*, vara 1999.
[28] Thomas J. Christensen, Jack Snyder, "Chain Gangs and Passed Bucks: Predicting Alliance Patterns in Multipolarity", *International Organization*, primăvara 1990.
[29] El recurge la teoria balanţei ofensivă-defensivă, considerând că sursa este percepţia avantajului apărării, care ar fi dus la ideea unei repetiţii a războiului de uzură. Aceasta era o concepţie dominantă în Franţa şi Marea Britanie, în mod paradoxal, tocmai statele care utilizaseră în mod extensiv tancuri şi aviaţie în timpul cursul Primului Război Mondial. Dincolo de faptul că interpretarea aleasă nu are nici o legătură cu distribuţia de putere, nu înţelegem de ce Germania, Japonia şi Uniunea Sovietică aveau doctrine militare ofensive, pornind de la „lecţii" similare. În ultimă instanţă, Posen se repliază pe un factor exogen teoriei, politica internă, cea pe care o evită (rolul lui Hitler, autonomia Reichswehr-ului).
[30] Desigur, acelaşi lucru se poate spune şi despre teoriile organizării sau ale politicii organizaţionale. În cazurile în care există ori un echilibru, ori un consens politic şi ideologic intern, decidenții sunt mai sensibili şi se bucură de o autonomie sporită în politica externă; o astfel de argumentaţie se poate întâlni la Andrew Moravcsik.
[31] Vezi Barry R. Posen, *op. cit.*, p. 111, pp. 130-135.
[32] *Idem.*, pp. 107-109, pp. 117-121.

CONCLUZII:

- ***Barry Posen îşi propune să ofere o explicaţie a marii strategii şi a doctrinelor militare cu accent pe trei trăsături. Caracterul ofensiv, defensiv sau descurajare leagă politicile statelor de şansele de declanşare a războaielor; eficienţa acţiunilor pe plan internaţional este influenţată de coordonarea dintre scopurile civile şi mijloacele militare şi de gradul de inovare. Ca principale teorii, el propune concepţiile organizaţionale versus balanţa puteri, cărora le adaugă interpretări tehnologice şi geografice.***
- ***Primele conceptualizări au o valoare explicativă importantă pentru autor, mai ales în situaţii de pace şi absenţă a tensiunilor. Doctrinele militare ar trebui să fie ofensive, slab integrate şi conservatoare deoarece armatele încerc să reducă incertitudinea, depind de proceduri şi doresc să-şi sporească influenţa, în timp ce tehnologiile şi interpretările geografice sunt integrate practicilor existente. Cu toate acestea, uneori sunt adoptate politici cu o natură defensivă, asistăm la coordonarea obiectivelor sau la schimbări majore, ceea ce îi contrazic modelul.***
- ***Balanţa de putere este folosită într-un sens general, care poate induce în eroare. Posen abordează concomitent o serie de teorii diferite: cea a polarităţii, care induce anumite tendinţe (instabilitate, provocată fie de pasarea responsabilităţii fie de înlănţuire); tendinţa de balansare indusă de anarhie (de coalizare sau înarmare atunci când puterea unui stat creşte în mod excesiv sau este perceput ca o ameninţare) şi chiar extinde termenul asupra tuturor tipurilor de politică externă sau de influenţă a factorilor internaţionali. În viziunea sa, ar deriva anumite consecinţe asupra doctrinelor militare: caracter eterogen, integrare şi inovare, mai ales în condiţii de crize şi conflicte.***

CONCLUZII:

- ***O schimbare a raporturilor de putere ar stimula civilii să intervină în chestiunile de securitate, depăşind eventualele obstacole administrative, deci balanţa de putere şi-ar subordona teoriile organizării. Civilii modifică strategiile şi le coordonează cu obiectivele lor de politică externă, inclusiv prin încurajarea inovaţiilor, dacă este cazul (exemplele fiind linia Maginot, Comandamentul aviaţiei de vânătoare al RAF sau Blitzkrieg). Sistemul multipolar oferind mai multe posibilităţi de alegere, aceasta ar fi influenţate de factori consideraţi sistemici ca distribuţia de putere, mediată de geografie şi de prezenţa sau absenţa aliaţilor.***
- ***Geografia şi tehnologia joacă roluri subordonate ca surse de explicaţie. Prima exercită un efect de mai mare durată, dar adeseori decidenţii se folosesc de ea ca să îşi promoveze politici favorite. Un produs uman, tehnologia este mai maleabilă şi mai uşor de adaptat doctrinelor existente, ca în cazul liniei Maginot, a tancurilor şi aviaţiei în majoritatea armatelor; de obicei, ori un şoc ori presiunea unei autorităţi superioare obligă organizaţiile să îşi modifice rutinele pentru a folosi la maxim avantajul noilor tehnologii (cu o rezervă pentru cazul nuclear).***
- ***Decidenţii reacţionează atât în faţa influenţelor organizaţiilor, cât şi a celor din mediul internaţional; Posen recunoaşte prima parte a afirmaţiei şi o extinde, argumentând chiar că politicienii pot suprima rutinele şi inova, atunci când percep că este necesar să o facă. Evită, însă să trateze a doua parte, mutând problema un pas înapoi: o concepţie conservatoare despre consecinţele de teatru ale Primului Război Mondial, moment în care ar trebui să explice de ce au adoptat ideile respective şi de ce nu au acţionat atunci când aveau un avantaj copleşitor de putere? Răspunsurile ies din cadrul ambelor teorii alese şi nu au o natură structurală: opinia publică, psihologia decidenţilor, mişcările politice interne, economia, valorile etc; o teorie de acest tip se loveşte de dificultăţi atunci când iese din cadrul tendinţelor pentru a explica evenimente curente, o idee admisă de Waltz, dar ignorată de Posen.***

COLOCVIU STRATEGIC este o publicaţie a Centrului de Studii Strategice de Apărare şi Securitate ce include rezultate ale unor cercetări în domeniu, opinii şi puncte de vedere ale unor specialişti din ţară, sau doctoranzi, masteranzi, din armată şi societate, implicaţi în cercetarea ştiinţifică din domeniul securităţii.

Publicaţie realizată cu sprijinul Editurii
Universităţii Naţionale de Apărare „Carol I"
Redactor: Mihai ZODIAN
Supliment al revistei *IMPACT STRATEGIC*
ISSN: 1842-8096; B: 0162/1062/2014

Centrul de Studii Strategice de Apărare şi Securitate
Şos. Panduri, nr. 68-72, Sector 5, Bucureşti
Telefon: 021.319.56.04, Fax 021.319.55.93
e-mail: cssas@unap.ro
http//:cssas.unap.ro